

a rozpory, které by měly být centrálně řízenou činností řešeny v dalších etapách vývoje (řídící funkce). Při hodnocení této první fáze práce bylo zodpovědnými orgány konstatováno, že vedle nesporných kladů, za něž je možno považovat mimo jiné i aktivaci širokého kádru odborníků ze všech oblastí života společnosti pro koncepční práce na výhledech, se projeví i nedostatky. Byly nedostatečně postiženy rozpory, jež se v minulosti projeví v technické, ekonomické a sociální oblasti a jež mohou setrvačně působit i v budoucnosti; ve vědeckotechnických prognózách pak byly mnohdy opomenuty minimální požadavky na uvedení změn v charakteru práce do ostatních sociálních souvislostí.

Souběžně s tvorbou systému vědeckotechnického prognózování byly podniknuty práce i na makroekonomické prognóze do r. 1990 a v sociální oblasti práce na výzkumu formování a vývoje socialistického životního způsobu. Záměrem další fáze práce bude kromě pokračování výzkumu v těchto jednotlivých sférách zejména úsilí o konfrontaci společenských, ekonomických a vědeckotechnických výhledů a o vyřešení problémů, jež s sebou přináší interdisciplinární charakter výzkumu.

Jiří Sláva

Sociologičeskije issledovanija (Sociologické výzkumy)

Tbilisi. Izdatel'stvo Tbilisskogo universiteta 1971, 215 s.

Sborník byl sestaven na základě materiálů z všesvazové konference sociologů. Obsahuje osm příspěvků gruzínských účastníků konference. Je prvním ze sborníků, které hodlá vydávat každoročně katedra metodiky konkrétních výzkumů ze Tbiliské státní univerzity spolu s Radou věd a techniky ministerstva vyššího a středního speciálního školství GSSR.

V prvním příspěvku se autoři V. M. Kvachija a Š. A. Nadirašvili zabývají *vztahem hodnota — postoj a problémem sociálních postojů*. Vymezuji především pojmy hodnota a postoj. Zabývají se individuálními a sociálními determinantami hodnotové orientace a utváření postojů. Poukazují na to, jak hodnoty a hodnotové orientace (postoje) přecházejí prostřednictvím individuálně psychologického poznání z roviny obecné, nadosobní, nadčasové do hodnocení dílčího, časného. Je uvedena koncepce hodnotové a postojové obecnosti. Autoři probírají rovněž podmínky utváření a změn sociálních postojů a otázky jejich měření pomocí posuzovacích škál. Vycházejí z teorie „ustanovky“ gruzínského psychologa Usnadzeho a komparují starší i novější přístupy západních autorů (Thomas a Znaniecki, Müller a Schumann, Marbe, Thurstone a Chave, Ferguson, Hovland a Sherif, Helson aj.) s přístupy marxistů (Marx a Engels, Prangišvili, Kon. Usnadze, Nadirašvili).

M. L. Gomelauri je autorkou druhého příspěvku o *konfliktu rolí a otázce motivačního*

významu sociálního očekávání. Vychází z danosti, že základním znakem lidské motivace k jednání je konformita se sociálním očekáváním. Sociální role jsou vymezeny těmito očekáváním. Dané zjištění vyvstává zvláště evidentně při konfliktu rolí. Na materiálech z experimentu ve škole (třídy 1—7) prokazuje autorka zmíněnou závislost a upozorňuje na školní věk (po začlenění dítěte do školní malé sociální skupiny — třídního kolektivu) jako na období intenzifikace sociálního očekávání představujícího významný motivační činitel. Tyto mechanismy se pak zcela rozvinou v období adolescence.

D. Š. Kvavilašvili přispívá článkem o *klasifikaci korelačních měr vzhledem k posuzovacím škálám*. Těžkosti při aplikaci matematickostatistických metod v přírodních a sociálních vědách jsou dvourozměrné. V první řadě je obtížnost kvantitativního vyjádření kategorií měření, které lze odstupňovat podle kvality a kvantity. Tyto stupně jsou představeny čtyřmi škálami — nominální, ordinální, intervalovou a poměrovou. Druhá potíž vyvstává při hledání vzájemného vztahu mezi proměnnými vzhledem k vysoké variabilitě zkoumaného jevu. Při absenci funkční závislosti mezi proměnnými vzniká problém, jak vymezit stupeň statistické závislosti mezi nimi. Statistická závislost dvou proměnných bývá charakterizována odstupňováním (těsností korelace), jež je vyjádřeno mírou korelace. Autor poukazuje na možnosti použití některých statistických metod (Spearmanův koeficient pořadové korelace, chí kvadrát dobré shody aj.).

D. A. Kiknadze se zabývá *problémem systému faktorů lidské aktivity*. Rozlišuje činitele objektivní a subjektivní. Člověk jako psychofyzický celek na jedné straně integruje řadu faktorů (sociální postoje, intelektuální, morální, estetické a fyzické možnosti a potřeby, zájmy, aspirace, pocity, sentimenty, dispozice aj.), na druhé straně je pod vlivem faktorů objektivních podmínek, snahy po gratifikaci, způsobů jejího dosažení, situace a sociálních hodnot. Systém činitelů lidské aktivity a jejich mechanismus je vyjádřen takto: prostředí — potřeba — uvědomění — motivace — rozhodnutí k jednání — jednání.

Z. M. Kakabadze se v příspěvku *Člověk a technika* věnuje extrémním přístupům k současnému technickému rozvoji („technický optimismus“, antitechnické hnutí). Absolutizace úlohy technického rozvoje má za následek ztrátu lidské tvořivosti a redukuje vztahy k druhým lidem, společnosti a přírodě. Člověk se stává nivelizovaným a standardizovaným konzumním tvorem. Za ilustraci neproduktivnosti byrokratických a technokratických podmínek autor zvolil Kafkův *Proces*, jinde zase odkazuje na Becketovo *Čekání na Godota*. Autor se hlásí k racionálnímu stanovisku, které uznává pozitivní úlohu technického pokroku, poukazuje však na nutnost oponovat kultu techniky, který je v podstatě spjat s kulturním komfortem charakteristickým pro buržoazní způsob života. Technický rozvoj je třeba akceptovat z hlediska jeho obecného přínosu

vývoji lidstva, které se však nestává jeho subjektem, nýbrž naopak využívá daného rozvoje jako prostředku nových možností.

O *vztahu sociologie a lingvistiky* na základě rozboru díla Ferdinanda de Saussure *Cours de linguistique generale* pojednává poutavý příspěvek G. V. Ramišviliho. Zdůrazňuje zde sociální původ a sociální význam jazyka. Z tohoto hlediska je analyzovaný fenomén nově interpretován především jako princip imanentní a vazební.

Národnostní vztahy v sociální struktuře výrobního kolektivu analyzují A. Š. Vačejšvili a E. S. Memabdišvili. Podkladem jejich statě je materiál získaný dotazníkovým šetřením v průmyslovém závodě, který zaměstnává příslušníky jedenácti národností. Z dotazovaných osob má 70 % vztahy k osobám jiných národností. Při srovnání četnosti těchto internacionálních vztahů se vztahy intranacionálními se druhé vztahy jeví jako četnější. Dotazníkové šetření přineslo řadu dalších zajímavých výsledků, například že meziosobní vztahy mezi zaměstnanci venkovského původu jsou méně intenzivní než vztahy mezi zaměstnanci pocházejícími z města.

Poslední je příspěvek Z. E. Gelekva *Působení automatizace na strukturu průmyslového proletariátu v USA*. Moderní vědeckotechnický pokrok a automatizace ovlivňují evidentně složení proletariátu v USA a v jiných zemích rozvinutého kapitálu. Zvláštní pozornost je věnována vlivu automatizace na profesionální úroveň pracovníků a problémům, které v tomto směru pro dělníky vyvstávají (kvalifikace, specifické trendy).

Sborník prací gruzínských vědců prakticky seznamuje s rozsahem a úrovní sociálního výzkumu (sociologického i sociálně psychologického). Pozoruhodné jsou snahy o kontinuální rozvíjení tradičních přístupů a pojetí (Usnadze). Vzhledem k tomu, že jde o sborník polytematický, věříme, že mnozí zájemci z řad sociálních psychologů, sociologů i sociálních pedagogů zde najdou podnětné údaje využitelné pro vlastní teoretickou a praktickou aktivitu.

Marcela Musilová - Jiří V. Musil

Hans Löwe: Einführung in die Lernpsychologie des Erwachsenenalters (Úvod do psychologie učení se v dospělém věku)

Berlin, Deutscher Verlag der Wissenschaften 1971, 312 s.

Většina dosavadních vědeckých prací zabývajících se psychologií učení se soustřeďuje výhradně na proces učení u dětí a mládeže a vytváří tak dojem, jakoby dospělostí končilo období vzdělávání a dosažený stav byl neměnný. Toto pojetí je neudržitelné zvláště v současnosti, kdy nejen dochází k prodlužování lidského života, ale kdy stále změny ve vědě a nové objevy praxe vyvolávají nutnost stále obnovovat a udržovat jednou získané vědomosti. Zvláště se tak rozšiřují úkoly vzdělávání dospělých a dokonce i stárnoucích lidí

v socialistických zemích, neboť i těm musí společnost poskytnout možnost zapojení se do produktivní práce a pomoci jim nalézt tvůrčí uspokojení. Přestože k progresivnímu stárnutí obyvatelstva dochází ve všech průmyslově vyspělých zemích, je příznačné, že jedna z prvních obsáhlých a vědecké poznatky sumarizujících prací o tomto problému nebyla vydána na Západě, ale v Německé demokratické republice, kde je nejen vysoké procento starých lidí v populaci, ale kde je na vysoké úrovni i péče o tuto sociální skupinu a celospolečenský zájem řešit její problematiku.

Autorem knihy *Einführung in die Lernpsychologie des Erwachsenenalters* je psycholog Hans Löwe, vědecký pracovník Institutu pro psychologii při Universitě Karla Marxe v Lipsku. Jeho obsáhlá práce, která byla poprvé vydána v Deutscher Verlag der Wissenschaften v Berlíně v r. 1969 a od té doby již vyšla v druhém vydání, překračuje běžné, úzce psychologické práce svým spojením psychologického a sociologického přístupu k problematice a vhodnou integrací teoretických i empirických poznatků. V zásadě je to kniha polemická. Autor v ní vyvrací řadu dosud ve vědě tradovaných poznatků o poklesu inteligence a schopnosti učit se v pozdní dospělosti a ve stáří i teorii o úzce biologicky determinovaných fázích života. Na podkladě dialekticko-materialistického pojetí zdůrazňuje autor chápání osobnosti člověka v celistvosti a v souvislosti s vlivem ekonomickosociálních podmínek, které podmiňují a motivují duševní procesy lidí i jejich psychický výkon ve stáří.

Práce je rozdělena do pěti částí, z nichž první pojednává o všeobecných otázkách psychologie učení se a zdůrazňuje sociologické aspekty vzdělávání dospělých v socialistickém státě.

Druhý díl je jakýmsi průřezem současných teorií o učení se a zároveň i částečnou polemikou. Kritická analýza těchto teorií je však autorem pouze stručně naznačena. Obsáhleji je rozpracována jen kritika těch západních teorií, které se zabývají aktivitou subjektu a motivací učení.

Nejobsáhlejší a nejvýznamnější třetí díl pojednává o speciálních otázkách učení se v dospělosti a ve stáří. Autor v něm seznamuje čtenáře i s metodami a výsledky vlastního obsáhlého šetření, které prováděl výzkumný tým pracující při psychologickém institutu v Lipsku. Čtvrtý a pátý díl je věnován významu dílčího programování učení se v dospělosti. Jsou zde zařazeny i praktické návrhy na zlepšení tradičních způsobů vyučování dospělých a zvláště na podkladě dialekticko-materialistického učení je zdůrazněn význam motivace pro úspěšné učení se dospělých.

Pro nás nejvýznamnější je zvláště třetí díl, který pojednává o fyzických a psychických schopnostech v pozdní dospělosti a stáří a o aktivitě a motivaci učení se v tomto věku. Hans Löwe zde především rozebírá různé jednostranně biologicky orientované teorie západních psychologů a sociálních psychologů (z nichž na prvním místě jmenuje Charlottu Bühlerovou a její školu), které postulují zá-